

Т.В. Старовойтова^{1,2}, О.С. Мезінов²

¹ Інститут агроєкології і природокористування НААН
вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143 Україна

² Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН
вул. Паркова, 15, смт Асканія-Нова, Чаплинський р-н, Херсонська обл., 75230 Україна
e-mail: mezinov.alex@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ПТАХІВ ВОДНО-БОЛОТНОГО КОМПЛЕКСУ НА ТЕРИТОРІЇ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА "АСКАНІЯ-НОВА" ЗА ОСТАННІ 35 РОКІВ

Видове різноманіття, водно-болотні птахи, фенологія

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ПТАХІВ ВОДНО-БОЛОТНОГО КОМПЛЕКСУ НА ТЕРИТОРІЇ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА "АСКАНІЯ-НОВА" ЗА ОСТАННІ 35 РОКІВ. Т.В. Старовойтова, О.С. Мезінов. – Проведено аналіз змін видового різноманіття та надано характеристику перебування птахів водно-болотного комплексу в межах Біосферного заповідника "Асканія-Нова".

ОСОБЕННОСТИ ПРЕБЫВАНИЯ ПТИЦ ВОДНО-БОЛОТНОГО КОМПЛЕКСА НА ТЕРРИТОРИИ БИОСФЕРНОГО ЗАПОВЕДНИКА "АСКАНИЯ-НОВА" ЗА ПОСЛЕДНИЕ 35 ЛЕТ. Т.В. Старовойтова, А.С. Мезинов. – Проведен анализ изменений видового разнообразия и характеристики пребывания птиц водно-болотного комплекса в пределах Биосферного заповедника "Аскания-Нова".

FEATURES OF BIRDS' ABIDANCE OF WETLAND COMPLEX IN THE BIOSPHERE RESERVE "ASKANIA NOVA" FOR THE LAST 35 YEARS. T.V. Starovoitova, O.S. Mezinov. – Changes of species diversity and characteristic of birds' abidance of wetland complex were analyzed within the Biosphere Reserve "Askania Nova".

Територія Біосферного заповідника "Асканія-Нова" має ключове значення для птахів, оскільки знаходиться на перетині двох екологічних коридорів – Дніпровського меридіонального і Південного (понтичного) (Микитюк, Полуда, 1999), що створює насиченість як видовим різноманіттям, так і кількісними характеристиками серед окремих видів водно-болотного комплексу, особливо в період міграцій.

Матеріали та методи досліджень

За результатами аналізу архівних даних, в яких відображена фенологія перебування птахів (Летопись ..., 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989), та власних спостережень (2016–2018 рр.) нами проведено попередній аналіз зміни видового різноманіття та характеристики перебування птахів в межах Біосферного заповідника "Асканія-Нова".

Результати досліджень

За останні 35 років загалом було відмічено перебування 94 видів птахів водно-болотного комплексу. У період 1983–1989 рр. було зареєстровано 81 вид, у 2016–2018 рр. – 71 вид. Звичайними (ті, які постійно реєструються) для території заповідника визначено 29 видів птахів: *Podiceps cristatus*, *Nycticorax nycticorax*, *Ardea cinerea*, *Ciconia ciconia*, *Cygnus cygnus*, *Cygnus olor*, *Rufibrenta ruficollis*, *Anser anser*, *Anser albifrons*, *Tadorna ferruginea*, *Tadorna tadorna*, *Anas platyrhynchos*, *Anas querquedula*, *Anas crecca*, *Anas penelope*, *Anas acuta*, *Anas clypeata*, *Aythya ferina*, *Aythya fuligula*, *Gallinula chloropus*, *Fulica atra*, *Grus grus*, *Vanellus vanellus*, *Himantopus himantopus*, *Limosa limosa*, *Tringa nebularia*, *Tringa totanus*, *Tringa glareola*, *Phalaropus lobatus* (Конспект ..., 2010).

Зафіксовано 29 видів, які є рідкісними та спорадично відмічаються в період міграцій: *Podiceps ruficollis*, *Phalacrocorax carbo*, *Ardea purpurea*, *Egretta garzetta*, *Egretta alba*, *Ardeola ralloides*, *Ciconia nigra*, *Plegadis falcinellus*, *Anser erythropus*, *Anas strepera*, *Bucephala clangula*, *Aythya nyroca*, *Mergus serrator*, *Tringa ochropus*, *Tringa stagnatilis*, *Xenus*

cinereus, *Actitis hypoleucos*, *Charadrius hiaticula*, *Charadrius dubius*, *Philomachus pugnax*, *Scolopax rusticola*, *Gallinago media*, *Gallinago gallinago*, *Numenius arquata*, *Larus cachinnans*, *Larus ridibundus*, *Larus genei*, *Larus melanocephalus*, *Chlidonias leucopterus* (Конспект ..., 2010).

Нижче наводяться види, що були зафіксовані у 1983–1989 рр., але в останні роки не відмічались.

Пірнікоза червоношия *Podiceps auritus* – реєструвалася під час весняної міграції протягом 1984–1986 років. Надалі не реєструвалася на території заповідника.

Пелікан рожевий *Pelecanus onocrotalus* – спорадично зустрічався, за даними Літописів природи, в квітні 1985 та 1987 років. (Летопись ..., 1985, 1987).

Бугай *Botaurus stellaris* – за даними Літописів природи, регулярно фіксувався у весняний період, але як гніздовий не зареєстрований. Вид є спорадично залітним для території у роки затоплення. В останні роки не зареєстрований, хоча є в регіоні.

Бугайчик *Ixobrychus minutus* – фіксувався навесні. В 1984 та 1989 році зареєстровано гніздування в дендропарку. Після осушення ставків нового парку зустрічі є спорадичними, останні роки не фіксувався на території заповідника.

Казарка чорна *Branta bernicla* – наприкінці ХХ століття вид відмічався двічі – у 1984 та 1997 роках.

Казарка білощока *Branta leucopsis* – відмічались поодинокі зустрічі виду двічі – у 1984 та 1989 роках.

Гуменник *Anser fabalis* – фіксується спорадично під час весняних та осінніх прольотів в змішаних зграях з гускою білолобою. Останні роки не фіксувався.

Чернь морська *Aythya marila* – вид регулярно фіксувався під час весняного прольоту. Після 1997 року зустрічається спорадично. Останні три роки не фіксувався.

Крех малий *Mergus albellus* – вид рідкісний для території заповідника. Поодинокі були зареєстровані під час весняної та осінньої міграції. Останні роки не фіксувався на території заповідника, хоча вид зустрічається в прибережних зонах регіону.

Деркач *Crex crex* – вид гніздився на території заповідника у вологі 1985 та 1988 роки. Останні роки не реєструвався, статус виду можна визначити як нерегулярно пролітний.

Погонич звичайний *Porzana porzana* – вид був реєстрований лише під час весняного прольоту.

Погонич малий *Porzana parva* та погонич-крихітка *Porzana pusilla* були зареєстровані лише в 1984 році під час весняної міграції в змішаній зграї разом з погоничем звичайним.

Журавель степовий *Anthropoides virgo* – вид був зафіксований в 1983 та 1985 роках на початку осінньої міграції. Гніздиться в Присивашші, але на території заповідника майже не зустрічається.

Лежень *Burhinus oedicnemus* – був зафіксований лише в 1983 році під час весняного прольоту.

Кулик-сорока *Haematopus ostralegus* – в заповіднику зустрічався на весняному та осінньому прольотах. Останні роки не реєструється на території заповідника, хоча є гніздовим в регіоні.

Грицик малий *Limosa lapponica* – вид рідкісний для території, був зафіксований тільки в квітні 1985 року.

Коловодник чорний *Tringa erythropus* – зустрічається зрідка під час весняного та осіннього прольотів в зграях інших коловодників. В останні роки не фіксувався.

Пісочник морський *Charadrius alexandrinus* – зустрічався на весняному прольоті з 1983 по 1985 рік. На сьогодні вид звичайний у Присивашші, але на території заповідника відмічається спорадично.

Побережник болотяний *Limicola falcinellus* – відмічався в 1984 та 1988 роках під час весняного та осіннього прольотів. Для території заповідника рідкісний та малочисельний вид. В останні роки не фіксувався.

Баранець малий *Lymnocryptes minimus* – мігрує через територію заповідника. Регулярно відмічався з середини березня до початку грудня. На сьогодні – дуже рідкісний для території заповідника та суміжних територій.

Кульон середній *Numenius phaeopus* – вид зареєстровано взимку 1983 року. Надалі відсутні дані щодо зустрічі його на території заповідника.

Мартин сивий *Larus canus* – вид зафіксований в квітні 1984 року. Рідкісний, пролітний для заповідника птах.

За аналізом власних спостережень, за останні 3 роки було зафіксовано 13 нових (в порівнянні з періодом 1983–1989 рр.) для території заповідника видів птахів.

Пірнікоза чорношия *Podiceps nigricollis* – вид реєструється в період весняної міграції в роки сильного затоплення Великого Чапельського поду. Поодинокі особини відмічалися в 1998 та 2010 роках у період затоплення днища поду. В останні роки зустрічається під час весняного та осіннього прольотів.

Косар *Platalea leucorodia* – вид рідкісний для території заповідника, який відмічається нерегулярно лише останні 20 років. На території заповідника перебуває невеликими групами в другій половині літа. Зафіксовано гніздові колонії в регіоні.

Лебідь малий *Cygnus bewickii* – вид дуже рідкісний для території заповідника. В останні роки відмічався в жовтні 2016 року та листопаді 2018 року в невеликих зграях лебедя-кликуну.

Чернь червонодзьоба *Netta rufina* – зустрічі цього виду поодинокі та не регулярні. За останні 3 роки відмічена одна зустріч у травні 2018 року.

Чоботар *Recurvirostra avosetta* – останні роки вид чисельний для Присивашся, є регулярно гніздовим для території заповідника.

Побережник малий *Calidris minuta* – рідкісний вид для заповідника. Поодинокі особини фіксувалися в серпні–вересні в зграях інших куликів.

Побережник чорногрудий *Calidris alpina* – відмічається під час весняної та осінньої міграції. В роки з низьким рівнем опадів влітку вид малочисельний чи не фіксується.

Побережник білохвостий *Calidris temminckii* – вид фіксується під час осіннього прольоту.

Мартин каспійський *Larus ichthyaetus* – рідкісний, пролітний та літуючий вид. На території заповідника реєструється щорічно навесні. Вид утворює гніздові колонії в Присивашші.

Крячок чорнодзьобий *Galocheilidon nilotica* – за роки власних досліджень відмічається щорічно у серпні–вересні.

Крячок річковий *Sterna hirundo* – в останнє десятиліття частота зальотів зменшилась, але вид реєструється щорічно.

Крячок білощокий *Chlidonias hybrida* – на території заповідника дуже рідкісний. За останні 3 роки відмічена одна зустріч 21 вересня 2017 року.

Крячок рябодзьобий *Thalasseus sandvicensis* – рідкісний пролітний птах, який відмічається на розливах поду під час весняного та осіннього прольотів.

За аналізом даних Літописів природи та власних спостережень зафіксовано не тільки зміни видового складу водно-болотних птахів, а й зміщення фенологічних дат (початок та закінчення міграції, зимівлі). Для видів родини Чаплеві характерне зміщення дат весняного прольоту на більш ранні терміни. Так, за даними середньорічних спостережень, чапля сіра змістила строк прильоту на 24 доби раніше, чепура мала – на 44,5 доби. Для птахів родини Качкові є характерними більш ранні зустрічі (від 7,5 до 43 діб), а також продовження тривалості осінньої міграції на 26–38,5 доби. У Сивкових спостерігається зміщення фенодат на більш пізні терміни. Так, весняний проліт чайки починається на 14 діб пізніше, остання зустріч – на 23 доби пізніше. Проліт пісочника малого починається на 19 діб пізніше.

Слід зазначити зміни характеру перебування журавля сірого з мігруючого на зимуючий, мігруючий та літуючий. У 1980-их роках птахи відмічалися лише під час міграцій з першою реєстрацією (весною) з 5 березня до 4 квітня та останньою (осінь) з 23 жовтня до 2 листопада. У період наших спостережень малочисельні зграї (2–19 особин) відмічаються взимку та значні зграї (від 318 до 1200 особин) – протягом всього літа.

Характерні зміни перебування також відмічені у гуски білолобої, окремі зграї якої залишаються у регіоні біосферного заповідника "Асканія-Нова" після зимівлі на літування, що підтверджується зустрічами на Молочному лимані та Присивашші (Конспект ..., 2010).

Висновки

Зміни видового різноманіття та фенологічних дат ми пов'язуємо із зменшенням площ обводненості територій Північного Криму та Присивашшя, що спричинило переміщення гніздових біотопів (Чаплевих та Мартинових) у напрямку материкової частини та розширення основних міграційних шляхів (Сивкоподібних) через систему подових екосистем межиріччя Дніпро – Молочна. Зміна статусу перебування окремих видів Гусеподібних та Журавлеподібних потребує додаткових досліджень, оскільки, ймовірно, задіяні більш глобальні фактори.

- Конспект фауни хребетних Біосферного заповідника "Асканія-Нова" / [Гавриленко В.С., Листопадський М.А., Поліщук І.К., Думенко В.П.]. Асканія-Нова : ПП Андреева М.М., 2010. 120 с.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Асканія-Нова" за 1983 г. Т. 1. / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Асканія-Нова"; руковод. Веденьков Е.П. ; исполн. Семенов Н.Н. Асканія-Нова, 1983. С. 245–253.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Асканія-Нова" за 1984 г. Т. 2. / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Асканія-Нова"; руковод. Веденьков Е.П. Асканія-Нова, 1984. С. 147–153.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Асканія-Нова" за 1985 г. Т. 3. / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Асканія-Нова"; руковод. Веденьков Е.П. Асканія-Нова, 1986. С. 161–170.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Асканія-Нова" за 1986 г. Т. 4. / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Асканія-Нова". Асканія-Нова, 1987. С. 179–187.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Асканія-Нова" за 1987 г. Т. 5, ч. II / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Асканія-Нова". Асканія-Нова, 1988. С. 347–354.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Асканія-Нова" за 1988 г. Т. 6. / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Асканія-Нова". Асканія-Нова, 1989. С. 187–191.
- Летопись природы Украинского государственного степного биосферного заповедника "Асканія-Нова" за 1989 г. Т. 7. / Украинский государственный степной биосферный заповедник "Асканія-Нова". Асканія-Нова, 1990. С. 179–183.
- Микитюк О. Ю., Полуда А. М. Міграційні шляхи птахів в Україні. *Розбудова екомережі України*. Київ, 1999. С. 84–88.

Рекомендує до друку
В.С. Гавриленко